

Neden İslam'ı Seçiyorlar?

Giriş

“Ekmek kutsaldır!” derdi babam. Bir yandan yere dökülen ekmek kırıntılarını toplar, bir yandan da “Allah Firavun’un parmak uçlarını yakmayacakmış; çünkü o, ekmek kırıntılarını toplayıp yemiş...” şeklindeki hikayeyi anlatırdı. Kara Davud kitabından mı okuduğunu, yoksa babasından mı duyduğunu hâlâ öğrenemediğim bu hikayeyi zevkle anlatan da, sofraya oturduğu zaman soğanı yumruğuyla ikiye ayırıp çocuğunun önünde çelişki sergileyen de yine aynı babamdı. Acaba neden böyle bir çelişki arz ediyordu babam? Ekmek kutsaldı da soğana ne olmuştu?

Kültürün insanların düşünce yapılarını, davranış biçimlerini nasıl etkilediğini nasıl gündeme getirebilirim sorusu zihnimi kurcalarken 1995 yılının ÖYS sosyal bilimler testinde rastladığım bir soru sanki benim için hazırlanmıştı: “Kaplumbağa çorbası bir Fransız için ziyafetin görkemli girişini oluştururken, bir Türk bunu soğuk bir şaka olarak algılar. Domuz pirzolasını zevkle yiyen bir Alman karşısında Türk’ün pek de ağzı sulanmaz, hatta yüzü değişir. Kurbağa bacağını iştahla ısırarak bir İtalyan’ın karşısında bir Türk şaşkınlıkla karışık tiksime tepkisi gösterebilir.” Bu satırlar verilmiş ve “Parçada sözü edilen durumlar, aşağıdakilerden hangisine örnektir?” sorusu sorularak öğrencilerden “kültürel farklılık” cevabını bulmaları istenmişti.

Bu yazının çıkış noktalarından birisi de budur. Acaba bir İngiliz Müslüman’ın zihnindeki ekmek imajı babamın Firavun’lu ekmek imajından farklı mıydı? Acaba Müslüman olduktan sonra domuz yemekten vazgeçse bile bir İngiliz Müslüman, domuz denilen ve eti İslam’ca haram kılınmış hayvana karşı Türkiyeli bir Müslüman’ın yansıttığı nefreti duyabilir miydi? Yoksa onun gözünde domuz, eti yasaklanmış, ama sevimli bir hayvan olarak mı kalacaktı? Acaba o da babam kadar ekmeğe hürmet gösterebilecek miydi? Eski dini Hristiyanlık’ı hangi gözle değerlendirecekti artık? Birkaç yıl önce Hristiyan olarak ölen babaannesi onun gözünde “cehennemlik” miydi acaba?

Doğulu Müslüman için Batı, kompleks duyulan erişilmez ayrı bir dünya oldu yıllardır. Batılının kendine yakınlaşması onun için ayrı bir övünç kaynağı olmalıydı. Hele bir Batılının Müslüman olması onun göklere çıkarılması için yeterli sebepti. Türkiye’de özellikle 1980’li yıllardan itibaren bir “Batılı Müslüman oluyor” fırtınası esti. Kendilerine karşı kompleks duyduğumuz insanlar bizim dinimizi seçiyorlardı ve gururlanmak hakkımızdı. Kim bilir, belki de güneş Batı’dan doğacaktı artık. Müslüman olanların hikayeleri günlük konuşmalara konu oldu. Hatta kimi Batılı meşhurların İslam hakkında söyledikleri birkaç olumlu cümle bile onların Müslüman sayılmaları için yeterli kabul edildi. Bir Yusuf İslam’dan, bir Roger Garaudy’dan etkilenmemek mümkün değildi.

Acaba Batı’da esen İslam bir fırtına mıydı, yoksa meltem mi? Müslüman olan her Batılı, Yusuf İslam gibi miydi? Onun gibi bir “batakılık”tan mı geliyorlardı? Kendilerini yeni dinlerine adıyorlar mıydı? Hangi hayat tecrübeleriyle hangi köprüleri

geçerek İslam'ı seçiyorlardı bu insanlar? Kendi toplumlarına yabancılaşmış, başka kültürde bir şeyler arayan marjinal tipler miydi? Seküler bir hayattan, makineleşmiş bir düzenden bıkkınlık duyarak alternatif arayan insanlar mıydı? Yoksa, aşık olduğu bir Müslümanla evlenebilmek için dininden vazgeçmeyi göze alabilecek kadar pragmatik düşünenler var mıydı aralarında? Kimlerdi bu insanlar; taksi şoförleri mi, üniversite hocaları mı? Batı'da "yarı medeni, fanatik" ve bazen "vahşi" insanların dini olarak bilinen İslam'a onları taşıyan etkenler nelerdi?

Bu makalede, 1990-94 yılları arasında tüm bu sorulara cevap bulmak için İngiltere'de yapılan bir alan araştırmasının, bir doktora çalışmasının neticelerini bulacaksınız.¹

Batı kaynaklı literatürde genelde "religious conversion", Türkçe'de "hidayete erme" veya "ihtida" kelimeleriyle ifade edilen "din değiştirme" veya "dini değişim" kavramı geniş bir sahayı içine alır. Mensubu bulunduğu dinin kendisine yüklediği yükümlülükleri yerine getirmeyen bir kimsenin bu tavrından vazgeçmesi; kendisini inançsız olarak niteleyen bir kişinin kendi toplumunun dini kurallarını kabul ederek dindarlaşması; veya bir dini reddederek başka bir dine inanması "conversion" kelimesi ile tanımlanır.² Bu çalışmanın konusu ise bu farklı manalardan sonuncusu, yani kişinin kendisi için yeni olan bir dini kabul etmesidir.

Din değiştirme, farklı sonuçları doğuran değişik şekil ve şartlarda gerçekleşebilir. Samimi ve içten bir motivasyonla kendi toplumunun dini değerlerini reddederek başka dinlerde gerçeği arayan bir kimse bu tecrübeyi yaşayabileceği gibi, farklı bir din mensubu ile evlenmek isteyen kimse de zahiren dinini değiştirebilir ve belki de zamanla yeni dinini samimi olarak benimser. İşte bu çalışmanın hedefi İslam dinini kabul ederek Müslüman olan 70 İngiliz'in İslam'a giriş sebeplerini, din değiştirmelerine neden olan psikolojik ve sosyolojik temelleri anlamaya çalışmaktır. Bu sebeple "Mühtedileri motive eden dinamikler nelerdir?", "Değişimin şekli nedir?", "Eğer bir arayış varsa, bunu hızlandıran süreçler nelerdir?" soruları tahlil edilecektir.

XX. yüzyılın başlarından itibaren sosyal bilimciler ve din taraftarları arasında din değiştirme (veya dinî değişim) hadisesinin tabiatı hususunda farklı bakış açıları ortaya çıkmıştır. Sosyal bilimciler bir takım psikolojik ve sosyolojik tesirlerin mevcut olduğunu iddia ederken, din taraftarları da bir ilahi kaynaklı insan temasının söz konusu olduğunu vurgulamışlardır. Ayrıca din değiştirmenin sebepleri tartışılırken sosyal bilimciler arasında farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bunlar üç ana grupta toplanabilir. Birincisi, din değiştirmeyi strese karşı bir (fantezi) çözüm olarak niteleyen görüştür ki, buna göre kişi stresi oluşturan durumu tabiatüstü güçlerle dayanışmaya girerek ya da strese sebep olan koşulların önemini kaybetmesi için kendi referans grubunu değiştirerek aşar. Din üzerinde yazılan psikanalitik yazımların çoğu bu görüşü benimser. İkincisi, şu andaki sonucu (stres gibi) doğuran yakın zamandaki şartlardan ziyade, ailenin eğilimleri, okul eğitimi ve benzeri gibi uzun zaman alan süreçleri dikkate alan görüştür. Üçüncüsü, kişinin başkalarının bakış açılarını kazanarak kendisinin tecrübe ettiği olayları farklı şekilde yorumlanmasına yol açan diğer insanlarla olan ilişkisi, onlardan etkilenmesi üzerinde durur. Çoğu sosyal bilimci dikkatlerini yukarıda belirtilenler içerisinde tek bir "nedensel izah"a yöneltirken, bir kısmı da din değiştirmenin etkileşim halinde olan her üç süreci içine aldığı kanaatindedir.³

Tüm bu bakış açıları kişi merkeze alınarak değerlendirilecek olursa, din değiştirme olayına karşı iki temel yaklaşımın sergilendiği görülür. Bunlar pasifist ve aktivist yaklaşımlardır. Din değiştirmede asıl rolü kişinin hayattaki tecrübeleriyle oluşan motivasyonel faktörlerin oynadığını savunanlar kişiye pasif bir rol yükleyerek, genelde bazı olaylarla istikrarı kaybolan kişi ile dini grupların sosyal ilişkileri sonucunda din değiştirmenin gerçekleştiğini savunurlar.⁴

Onlara göre gruplar kişinin bu durumundan yararlanmaktadırlar. Psikoloji ve sosyoloji literatüründe din değiştirmeye geleneksel bakış açısı böyle olmuş ve yeni dini hareketler yayılma devrelerinde hep bu yaklaşımla incelenmişlerdir. Bunun karşısında yer alan ve giderek yaygınlaşan aktivist yaklaşım⁵ ise din değiştirmeyi kişiyi etkileyen sosyal, psikolojik ve benzeri şartlardan ziyade kişi açısından bir başarı olarak görür. Aktivist yaklaşım gerek felsefi manada bir "anlam" arayışı içerisinde olsun, gerekse kendine sıkıntı veren sosyal, psikolojik ortamlardan kurtuluş yollarını arasın, kişiyi kendisini tatmin edecek bir hayat tarzı bulma gayreti içinde görür ve aslında grupların kişiyi değil, kişinin grupları kullandığını ileri sürer. (Straus, 1979, 161)

Dini değişim hadisesi birden fazla ilmi disiplinin konusudur. Sosyal bilimlerin çeşitli sahalarında üzerinde fazlaca durulmuştur; psikolog, sosyolog, ilahiyatçı ve tarihçiler arasında popülerdir. XX. yüzyılın ilk yarısında Batı’da konuyla ilgili daha çok psikolojik anlamda sayısız çalışma yapılmış, lakin ilerleyen yıllarda ilgi azalmıştır. Bunun başlıca sebebi Hristiyanlık’ın toplumdaki etkisini yavaş yavaş kaybetmesiyle birlikte dinden uzaklaşılmasıdır.

Din değiştirme ile ilgili çalışmalar temelde kişiler üzerinde uygulanan anketlere ve çoğunlukla otobiyografiler olmak üzere yazılı dokümanlara dayanır. Bunlardan elde edilen bilgiler eğer mümkünse birkaç mülakat ile desteklenir, sonuçlar istatistiklerle kontrol edilebilir. (Clark, 1958, 191) Bunun yanında Batı’da yeni dini hareketlerin oluşturduğu grupların incelenmesinde gözlem metodu popüler hale gelmiştir.

Bu çalışmada hem mülakat hem de zaman zaman katılımcı gözlem metodu kullanılmıştır. İngiliz mühtediler bazında gerçekleştirilen bu araştırmayla, okuyucunun beyaz ırka mensup Batılıların İslamiyet’i seçiş nedenleri, onların ne tür bir geçmişe sahip oldukları, hangi kanaldan İslam’a geldikleri, İslam’ı anlayış şekilleri hakkında bilgi edineceğini ümit ediyorum.

A. Göçmen Müslümanlar

1. Tarihleri

İngilizlerin İslam’la ilk yakın temasları Hindistan’ı yönetmeye başlamalarından sonra olmuştur. İngilizler asırlar boyu İslam dünyasında, Ortadoğu’da ve Hint Yarımadası’nda çıkarları uğruna varlıklarını sürdürdüler ve ticaret gibi çeşitli yollarla İslam dünyasıyla ilişkilerini devam ettirdiler. Tüm Avrupa’da olduğu gibi İngiltere’deki Müslümanların bu ülkeye göçüş sebebi emperyalist ve sömürgeci sürecin bir neticesidir. (Nielsen, 1984, 1)

II. Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere’deki Müslümanların yerleşme süreci tamamlandı. İngiliz kadınlarla evlenen Müslüman erkeklerin sayısında artış oldu. Bu durum onların hem istikballeriyle ilgili güvenlerini arttırdı, hem de yerli halkla ilişkilerini geliştirdi. Evlilikler genelde İslamî usullere göre düzenlendi. Müslümanlarla evlenen kadınların çoğu ya evlenirken ya da daha sonra Müslüman oldular. Ama İslamiyet’i kabul etmeyenlerin evliliklerinde de genelde bir problem görülmedi. O tarihle ilgili sosyolojik bir araştırma yapan Collins (1951, 799) bu konuda şunları söyler: “Müslüman bir ailede İngiliz anne İslamiyet’i seçmiş olabilirdi. Fakat İslamiyet’i seçmeyenler de kocasının dinî yaşantısına saygı duyardı. Eve domuz eti ve domuz yağı getirmezdi.”

Hindistan, Pakistan, Kıbrıslı Türkler vs. çeşitli ülkelerden Müslümanların 1950-60’larda İngiltere’ye geliş sebepleri tahlil edildiğinde ekonomik nedenlerin ön planda yer aldığı görülmektedir. (Anwar, 1979, 25.) Çoğunluğu kalifiye olmayan, eğitimden yoksun, birkaç yıl İngiltere’de çalışarak ekonomik zenginliği elde edip ülkelerine dönmeyi planlayan bu insanlar, İngiltere’nin 1962’deki göçleri sınırlama kararıyla yakınlarını İngiltere’ye getirmek zorunda kaldılar. (Rose, et al, 1969, 8285)

2. Bugünkü Durum ve Temel Problemler

İngiltere’de yaşayan Müslümanlar genel olarak 5 grupta mütalaa edilebilir: a) Göçmen işçiler. b) Öğrenciler. c) Meslek sahibi olanlar ve iş adamları. d) Diplomatik görevliler. e) İngiliz mühtediler.

İngiltere’de nüfus sayımlarında din belirlenmediği için Müslümanların sayısı net olarak bilinmemekle birlikte, tahminler 1 milyon civarında olduklarını göstermektedir.

Buradaki Müslümanlar arasında din kimliği, yani Müslümanlık duygusu kuvvetli olmasına rağmen dini vecibeleri yerine getirmesi bakımından anavatanlarla karşılaştırılınca bir düşme eğilimi görülmektedir. Bazı Müslümanlar yabancı bir memlekette bulunma hissi ile din ve kültürlerine belki anavatanlarında olduğundan daha fazla sahip çıkmakta, bazıları da kimliğini kaybetmekte, hatta İngiliz hayat tarzına ayak uydurarak modernliği yakaladıklarına inanmaktadırlar. (Hunter, 1985, xi)

Hem etnik, hem dini yönden İngiliz toplumu ile hiçbir yakınlıkları bulunmadığından İngiltere’de yaşayan Müslümanlar oturmuş bir topluluk olma ve kimliklerini koruma hususunda ciddi problemlerle karşı karşıyadırlar. Bunların başında din, ırk, işsizlik, çocukların din eğitimi ve liderlik gibi problemler gelmektedir.

Müslüman gençler kendilerini yarı Doğulu yarı Batılı gördüklerinden yönlerini tayin etmekte güçlük çekmektedirler. Birçok genç, İngiliz kültürünün kendilerini reddetmesinin bir sonucu olarak reaksiyoner bir şekilde İslam’a yöneldiklerinden bu durum sağlıklı bir İslam anlayışı doğurmamakta, gençler aşırı fikirlere kolayca kanallene olabilmektedirler. Sonuçta ortaya çıkan ise zayıf bir kimlik ve kendini küçük görme kompleksidir.

Müslüman ailelerin endişe duydukları en önemli husus, çocuklarının İngiliz fikir ve değerlerini kendilerine ölçü edinerek kültürel miraslarını ve dinlerini unutacakları korkusudur. (Iqbal, 1975, 10)

Sonuç olarak İngiltere’de yaşayan Müslümanlar dini ve kültürel bir varlık olmalarına rağmen henüz yeterince organize olamamış ve İngiliz toplumuna kendilerini anlatamamışlardır. Problemlerini dile getirerek gerekli faaliyetlerde bulunacak bir temsil mekanizmaları yoktur.

B. İngiliz Müslümanlar

Bugün İngiltere’de yaklaşık 5000 dolayında İngiliz Müslüman bulunduğu tahmin edilmektedir. İslamiyet’i seçenler ev hanımından üniversite öğretim görevlisine kadar hayatın her kesiminden insanı kapsamaktadır. Çoğu, İslam’ı Müslümanlarla aralarındaki ilişkiler neticesinde tanımakta veya bu ilişkiler neticesinde onu benimsemektedirler. Kadın-erkek oranına gelince, aralarında aşağı yukarı eşitlik vardır. Mühtedilerin önemli bir kısmı Batı materyalizmine antipati duyarak başka kültür ve dinlerde manevi aydınlanma arayan, 1960’ların “hippi” devrini yaşayan orta yaşlı insanlardır.

İngiliz mühtediler İslam’ı milli ve etnik sınırların ötesinde evrensel bir din olduğuna, fakat Müslüman toplumlarda İslam’ın yerel kültür ve geleneklerle kaynaştığına inanarak Kur’an ve sahih sünnete dayalı bir İslam özlemini vurgulamaktadırlar.

C. İhtida Öncesi ve Devreleri

1. Çocukluk ve Ergenlik Devresi

Din değiştirme (veya dini değişim) üzerine ortaya konan psikoloji literatürünün büyük bir kısmı din değiştirmenin genelde ani bir hadise olmadığını, dolayısıyla hadisenin incelenmesinde kişinin hayat devrelerinin ele alınarak psikososyal faktörlerin göz önünde bulundurulması gerektiğini savunur.⁶

Çocukluk devresine ait tecrübeler ileriki yıllarda bir dini arayışa ya da din değiştirmeye sebep olur mu? Çocukluğunda mutlu olamayan veya dini ortamdan uzak bir ailede yetişen çocuğun din değiştirme ihtimali daha mı fazladır? Bu bölümde, tüm bu sorulara mühtedilerin çocukluk yıllarını anlatan ifadelerini tahlil ederek cevap aranmıştır.

a. Çocukluk Devresinde Mutluluk

Diğer sosyal ilişkilerle birlikte ailenin dini gelişmede etkili olduğu bilinmektedir. (Meadow & Kahoe, 1984, 37) Christensen (1963, 210) ailede huzursuzlukların çocuğun dini tecrübelerinin gelişimini farkında olmadan etkilediğini ortaya koymuştur. Batı’daki yeni dinî akımlar üzerinde yapılan araştırmalar, bu akımlara kendi ailelerine yabancılaşmış, hayatları düzenli olmayan gençlerin daha çok rağbet ettiklerini iddia etmektedirler. Mesela Deutsch (1975, 166) New York’ta bulunan Meher Baba grubuna katılanlar üzerinde yaptığı araştırmada, bu kişilerin hepsinin aileleri ile ilişkilerinin iyi olmadığını ortaya koymuştur.

İngiliz mühtediler üzerinde yapılan araştırmada ise, mühtediler genelde normal ve mutlu bir çocukluk tablosu çizmişlerdir. Rakamlar, diğer dinlere göre İslam’ı seçenlerin çocukluk hatıralarının çok daha müsbet olduğunu ortaya koymaktadır. Bu durumda, İslamiyet’i seçenler için genelde çocukluk devresinde mutsuz bir ortamda bulunmanın din değiştirme ile doğrudan alakası bulunmadığı tezini ortaya çıkarmaktadır. Ama bununla birlikte İslam’ın aile yapısının Batı aile tipinden daha sağlam temellere dayandığı gerçeğini öğrenen bazı mühtediler, eğer İslam’a göre oluşmuş bir ailenin

çocuğu olsalardı kendilerini duygusal olarak etkileyen travmatik olayları yaşamayacaklarını belirterek din arayışı sürecinde İslam'dan bu sebeple etkilendiklerini ifade etmişlerdir.

b. Babasız Büyüme veya İlgisiz Baba

Bazı psikanalitik çalışmalar din değıştirme hadisesinin “yardımcı”, “koruyucu”, “güçlü” baba duygusunu tatmayan insanlara bu duyguyu verdiği tezini ortaya koyarlar. Allison (1969, 23, 31) kendi dinlerinde dindarlaşarak ihtida edenler üzerinde yaptığı çalışmasında deneklerin yaklaşık % 60'ının babalarının evi ile ilgilenmeyen, alkolik veya intihar eden kimseler olduğunu bulmuştur. Bunun üzerine Allison dine yönelmenin “zayıf”, “etkisiz” veya “olmayan baba” imajını telafi ettiğini, dinin kişiye kesin ve kuvvetli prensipler sağlayarak babanın yerini aldığını iddia eder.

İngiliz mühtedileri konu alan bu araştırma, babanın yeri ile alakalı bahsedilen çalışmalara ancak sınırlı bir destek vermektedir. Bu çalışmada deneklerin üçte birinden daha az bir kısmı babaları ile stresli bir ilişkilerinin olduğunu belirtmişlerdir. Çocukluk ve ergenlik döneminde 18 (% 26) kişi babalarından uzak büyümüşler, 25 (% 36) kişi babalarının ilgisiz olduğunu, 27 (% 38) kişi de baba yönünden her şeyin normal olduğunu belirtmiştir.

Bu bulgular her yetersiz babaya sahip olanın ya da babasız büyüyenin din değıştireceğı anlamına gelmez. Fakat birçok etkenin yanı sıra baba ile alakalı problemlerin dini değışimin oluşmasını etkileyen ön sebeplerden birisi olabileceğine dikkat çekmektedir.

c. Babanın Yerini Annenin Alması ve Anneden Ayrılış

Babanın yokluğu veya yetersizliği karşısında anneye olan bağımlılığın aşırı bir hal alma ihtimali söz konusudur. Allison'un (1969, 31) araştırması babanın yokluğunun ya da çocuğun onu zayıf veya ilgisiz görmesinin çocuk ile anne arasında özel bir yakınlık meydana getirdiğini ortaya koymuştur. Ullman'ın (1989, 56) çalışmasında da babaları yetersiz olan denekler diğer deneklere göre anneleriyle ilişkilerinin daha yakın olduğunu söylemişlerdir.

Babanın yokluğundan veya etkisizliğinden dolayı anneye karşı geliştirilen bu aşırı bağımlılık ergenlik ve gençlik yıllarında bir başka problemi beraberinde getirir. Yalnızca annenin güven kaynağı olması durumunda anneden ayrılma ve fertleşme süreci daha acil ve daha çetin olabilir. Anneye aşırı bağımlılık onunla olan ilişkileri karmaşık hale getirebilir. Allison (1969, 24) dinî değışimin babanın yerine geçtiğini ve anneden ayrılırken gerçekleşen fertleşme ve farklılaşma sürecine yardımda bulunduğunu iddia eder. Ullman da (1989, 57) dinî değışimle kişinin sadece “kısıtlayıcı” ve “koruyucu” baba imajının yerine dini koymakla kalmayıp aynı zamanda aşırı birliktelikten dolayı kendi kimliğini kazanmasına engel olan annesinde ayrıldığını, dolayısıyla da din değıştirme veya dine yönelişin kişinin belirsiz veya zayıf olan kimlik duygusunu sağlamlaştırmasına yaradığını iddia eder.

Araştırmamıza katılan bazı mühtediler de (babalarının yokluğunda) son ergenlik yıllarında annelerinden bağımsız hale gelmek istediklerini belirtmişlerdir. Mesela Freddie o yılları şöyle anlatıyor. “Ben yedi yaşındayken ailem boşandı. Beni kısa bir süre çocuk esirgeme kurumuna verdiler. Sonra annemle birlikte yaşadım. İlk yıllarda ilişkilerimiz çok iyiydi, ama sonraları çok kötü tecrübelerim oldu. Halbuki babamla ayrıldıkları zaman ben annemin tarafında yer almıştım.” Görüldüğü gibi anneden farklılaşma, ondan ayrılma isteğı daha önceki araştırmaları doğrulayacak şekilde nadir de olsa deneklerimiz arasında mevcuttur. Fakat yetersiz babaya sahip olanların anneye aşırı bağımlılıktan kurtulmak için dinî değışime müracaat ettikleri iddiası din değıştirmede önemli bir faktör değildir. Yaptığımız mülakatlardan çıkan sonuç, böyle bir tecrübenin kişiyi ancak ileriki yıllarda hayatın anlamını sorgulamaya itebileceğı ve dinî bir arayışa yönlendirebileceğı şeklindedir.

d. Ailenin Dini Temayülleri

Kişide dinî açıdan etkili olan en önemli sosyal tesir ailesinin dinî temayülleridir. Din bir aile için ne kadar önemli ise kişinin bu temayülü aynen alma ihtimali o kadar fazladır. Eğer anne ve baba aynı dinî görüşlere sahipse, çocuğun onlarla özdeşleşmesi o derece muhtemeldir. (Baston & Ventis, 1982, 46)

İngiliz mühtediler genelde din ile özdeşleşmiş ailelerden gelmektedirler. % 85'i kiliseye üye olmayan veya devamlı olarak

kiliseye gitmeyen ailelerin çocuklarıdır. Ama çoğunun ailesi inançlı kimselerdir. Çoğu mühtediler, ailelerinin kilise ile bağının kilisede düğüne, cenazeye katılma gibi törensel anlamda olduğunu ifade etmişlerdir.

Araştırmamda, İslam'ı seçen İngilizlerin çoğunun toplum veya aileden din adına fazla bir şey öğrenmedikleri ortaya çıkmıştır. Dini eğitim alanlar da çocukluk veya ergenlik çağında aile veya okulda öğrendiklerinden pek memnun değillerdi.

Mühtedilerden Debbie küçükken dinden nasıl soğuduğunu şu şekilde anlatmaktadır: “Dini bir okula gönderilmiştim. Bir dersimizde İsa'nın niçin öldüğünü öğreniyorduk. İsa çarmıhta bizim günahlarımız için ölmüştü. Öğretmenimiz papazdı. İsa'nın çarmıhta niçin öldüğünü söyleyenlere şeker veriyordu. Herkes parmak kaldırıyordu. Ben söylemek istemiyordum, çünkü niçin öldüğünü anlayamamıştım. Parmak kaldırmadığım için öğretmen bana geldi: ‘Cevap ver!’ dedi. ‘Bilmiyorum’ dedim. ‘Nasıl bilmezsin?’ diyerek bana tek ayak üstünde dikilme cezası verdi.”

Freddie ise Hristiyanlık'taki asli günah7 inancından bahsederek kiliseden nasıl soğuduğunu şöyle anlatıyor: “Kiliseye götürülmekten, özellikle vaazlardan hiç hoşlanmıyordum. Papazlar sürekli olarak bizim ne kadar günahkâr insanlar olduğumuzdan bahsediyorlardı. Bu da beni korkutuyordu.”

D. İhtida Süreci ve Motifleri

1. İhtidanın Sosyo-Kültürel Şartları

Bu bölümde din ve sosyal statü açısından mühtedilerin geçmişleri tahlil edilmekte, Müslüman olmadan birkaç yıl içersinde hayatları, dini inançları, kendilerini İslam'a hazırlayan ihtida motifleri incelenmekte ve bu tahlillerden elde edilen bulguların ışığında mühtedilerin İslam'a giriş süreçlerini ana hatlarıyla belirleyen bir süreç modeli oluşturulmaktadır.

a. Din

İslam'dan önceki dini eğilimleri, Tanrı'ya inançları ve ihtidanın kendileri için bu konuda ne ifade ettiği açısından mühtediler üç grupta mütalaa edilebilirler:

(1) Hiçbir dinî temayülü olmayan veya kendisini dine sadece ismen mensup görenler: Bu grupta bulunanlar çoğunluğu (% 75) oluştururlar.

(2) Uzun bir süre dinle barışık yaşadktan sonra dinden tatminsizlik duymaya başlayan ve ihtidadan önceki devrede inançlarını kaybetmek üzere olanlar. Deneklerimizin % 12'si bu gruptan kimselerdir.

(3) Dinlerini reddettikten sonra Tanrı'ya inançlarını kaybedenler. Bu grupta bulunanlar % 13'ü teşkil ederler. Bunlar için ihtida Tanrı'yı tekrar bulmak anlamını ifade etmekteydi.

b. Mühtedilerin İslam İmajı

Tarih boyunca, özellikle Orta Çağlarda Batı'nın İslam imajı hep menfi olmuştur. Bunun sebebi Avrupa'nın İslam dünyası ile sürekli çatışma halinde olmasıydı. Batı, İslam'ı vahşi ve barbar yaratıkların dini olarak algıladı. Hatta Müslümanların insan olarak kabul edilmediği zamanlar bile olmuştur. Batı ile İslam dünyası yıllardır birbirlerini daha yakından tanıma fırsatı elde etmelerine rağmen bu imaj bugün hâlâ müspet yönde fazla mesafe almış gözükmemektedir. Batı insanı, İslam ve Müslümanlar hakkında genellikle yanlış bilgilendirilmektedir. Bunu bir örneği Fransa'da yapılan kamuoyu araştırmasıdır. Araştırma insanlara bazı kelimelerden oluşan bir liste vererek bunlardan İslam'la bağdaştırdıkları üç kelimeyi seçmelerini istemiştir. En çok rağbet gören kelime “fanatiklik” olmuştur. (Newsweek, 29 Mayıs 1995)

Mühtediler İslam öncesi hayatlarında sahip oldukları İslam ve Müslüman imajına göre tasnif edildiklerinde dört gruba ayrılırlar. Bunlardan % 41'i kesin ve net olan negatif bir imaja sahiptir. Bu imajı anlatan ifadelerden bazıları şöyledir.

“İslam'ı Muhammed'in uydurduğu, Yahudilik ve Hristiyanlıktan alarak oluşturduğu bir din olarak biliyordum.”

“Bende tipik bir Batılıda olan klişe imaj mevcuttu. Kadınları siyahlara büründüren bir dindi İslam.”

“El kesen insanlar imajı bende en belirgin olanıydı.”

Mühtedilerin % 37’si kendilerinde müspet veya menfi net bir imajın oluşmadığını belirtirken, % 12’si de İslam’ı müspet veya menfi başka bir şeyle özdeşleştirmişlerdir. Mesela, “Bütün bildiklerim Araplar ve petrol krizinden ibarettir”, “Romantik oryantal müzik, uçan halı vb. ile İslam’ı özdeşleştirmiştım” gibi ifadeler bu gruba girenlerde oluşan imajlardı. Geriye kalan % 10 ise imajın nötr olduğunu İslam’la ilgili hem müspet, hem menfi bilgilenmelerinin olduğunu belirttiler.

Mühtedilerin İslam’la ilgili edindikleri genelde menfi olan imaj, çoğu durumda çeşitli vesilelerle tanıştıkları, İslam’ı kendilerine iyi tanıtan Müslümanlar vasıtasıyla olmuştur. Bu da İslam tebliğinin birinci vasıtasının insan olduğunu hatırlatmaktadır.

c. İhtidanın Ön Belirtileri

Uzun ve karmaşık bir süreci gerektiren din değiştirme hadisesinde sosyal bilimcilerin üzerinde durduğu en önemli sorulardan birisi bu değişimin sebepleridir. Bu konuda bir kısım sosyal bilimci derdi ya da toplumsal stresi vurgulayan bir bakış açısı ortaya koyarken, bir kısmı da kişinin “hakikat” konusundaki duygu ve düşüncelerini değiştiren entelektüel faktörlerin varlığından söz eder. Bu sahadaki çalışmaların çoğu, bir grubun belirli kişileri niçin cezbettiğini ve bu kişilerin hangi şartlarda grup üyesi olduklarını belirten sosyal ve psikolojik şartları vurgulamışlardır.⁸ Birinci grubun bakış açısı tüm din değiştirenlerin aynı ya da benzer süreçlerden geçtiği teorisi üzerine kurulmuştur. Psikodinamik yaklaşım bu grup içinde yer alan kişinin çocukluk boyunca ve din değiştirme hadisesinden hemen önce duygusal karmaşa yaşadığını iddia eder.⁹ İkinci grubu oluşturan entelektüel yaklaşıma göre din değiştirme, hakikati net ve kapsamlı bir şekilde anlamak için gerçekleştirilen bilinçli bir tetkikin neticesidir. Entelektüel yaklaşımı savunanlar insanı çaba sarf eden ve şuurlu gören hümanist bir tavır takınmışlardır. Bunun karşısında psikodinamik yaklaşım ise insanı pasif görmüştür. (Richardson, 1985, 1667) Zaten insana bu iki farklı bakış açısı psikolojide iki ayrı ekol oluşmasına neden olmuştur. Bu anlamda C. G. Jung, Freud’a karşı çıkmış ve dinin çoğu durumlarda insanın hayata entegre olmasını sağlayacağına inanmıştır. Modern Man in Search of a Soul (Ruhunu Arayan Modern İnsan) isimli eseri Jung’un insanı “aktif fail” olarak gördüğünü ortaya koyar. Allport’un The Individual and his Religion (Fert ve Dini) adlı eseri de bu bakış açısına sahiptir. Yine Viktor Frankl Mans Search for Meaning (İnsanın Anlam Arayışı) ve The Will to Meaning (Anlam İsteği) isimli eserlerinde Freud’un başını çektiği psikodinamik yaklaşıma karşı çıkmıştır. Tüm bu isimlere ilaveten bir isimden daha bahsetmek gerektir ki, o da din psikolojisinin kurucularından sayılan William James’tir. (ö. 1910) James din değiştirme veya kendi dininde dindarlaşmayı, “mutsuz ve yanlış yolda olduğunun şuurunda olan bölünmüş kişiliğin, dini realitelere sınıksız sarılarak bilinçli olarak doğruyu bulması, mutlu olması ve neticede bölünmüşlükten kurtularak kendisiyle bütünleşmesi sürecidir” şeklinde tanımlamıştır. (James, 1902, 194)

d. Din Değiştirme Tipleri (Motifleri)

Bazı din değiştirmeler kabul edilecek dinin mensuplarıyla oluşan karşılıklı ilişkiler neticesinde, bazıları da kişinin böyle bir tecrübeden çok, entelektüel anlamda dinden tatmin olması veya deneyerek dini benimsemesi ile gerçekleşir.¹⁰ Bu konuda yapılan araştırmalar birkaç din değiştirme veya dindarlaşma motifini (kalıbını) belirlemiştir. Şimdi bu motiflerin özelliklerini ve deneklerimizin İslam’a yönelişlerinde hangilerinin ne oranda etkili olduklarını ele alalım.

Entelektüel (intellectual) dinamiklerle oluşan din değiştirmede, kimi alternatif dinleri veya ideolojileri, onların hayat şekillerini araştırarak kitap vb. okuyarak tanır. Kendisini etkileyen asıl faktör bir sosyal baskı veya etkilenim değildir.

Mistik (mystical) motif kanalıyla din değiştirmede kişinin kendisini derinden etkileyen bir mistik tecrübe geçirmesi söz konusudur.

Deneyisel (experimental) motifte ise din değiştirmeye potansiyel olarak hazır hale gelen kişi “Hele bir göreyim nasıl olacak?” yaklaşımıyla yeni alternatifi denemeyi tercih eder. Din değiştirme bu sürecin sonunda gelir.

Duygusal (affectional) motifte kişinin ilerde tercih edeceği dinin mensuplarına karşı ferdi bağlılığı, özel sevgi ve

hoşnutluğu söz konusudur. Kişi grup üyelerinin davranışlarından, sıcaklığından etkilenir. Sosyal bir baskı söz konusudur, fakat daha ziyade yardımcı bir unsur olarak vardır.

Yeniden uyanış (revivalist) motifinde din değıştirme hadisesinden çok; halen mensup olunan dinde dinî duyguların dindar bir grup veya kişi tarafından harekete geçirilmesi söz konusudur.

Cebrî (coercive) tarzda din değıştirme çeşitli tekniklerle beyin yıkama ile eş anlamlı hale gelmiş olup, çok nadir ve özel durumlarda görölmektedir.

Lofland ve Skonovd'un ortaya koyduğu bu altı motif, İngiliz mühtedilere uygulandığında sırasıyla entelektüel, duygusal, deneysel ve mistik motiflerin yer aldığı görölmektedir.

Ali KÖSE